

*Тарас ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор ОНУ ім. І.І. Мечникова*

КНИЖКОВА ПОЛІЦЯ КРАЄЗНАВЦЯ

Рецензія на монографію О. А. Бачинської «Османські фортеці Буджака: на межі XVIII - XIX ст.: залоги й їхній склад. Bucak vilayetinde Osmanlı kaleleri: garnizonların yapısı ve işleyişi (XVIII. Yüzyıl sonu - XIX. Yüzyıl başları)» - Одеса: Астропринт, 2013. -168 с.

Не надто помітним в середовищі краєзнавчої громадськості Одещини пройшов вихід друком книги (українською та турецькою мовами) «Османські фортеці Буджака на межі XVIII - XIX ст.: залоги й їхній склад», хоча вищезгадана книга містить надзвичайно цінні матеріали, що могли б зацікавити не лише фахових істориків, але й аматорів вивчення минулого. Інтерес до історії османських фортець в землях теперішньої Одещини є традиційно значним. Цій тематиці вже присвячені ґрунтовні дослідження (достатньо згадати монографії та статті А. Красножона). Однак дослідники тут часто зосереджуються на питаннях місця розташування фортець, періодизації їхньої розбудови, типології споруд і т. п., тобто аспектах, що в першу чергу цікавлять археологів та істориків архітектури. Вищезгадана книга стосується інших аспектів, передусім, складу та особливостей життя військового та цивільного населення зазначених фортець напередодні їхнього приєднання до Російської імперії на початку XIX ст. та подальшій долі цього населення.

Авторкою книги є знана дослідниця історії Півдня України та українського козацтва, перу якої належить низка монографій, в тому числі присвячених історії українських земель Придунав'я, доктор історичних наук, професор (а на сьогодні вже завідувач) кафедри історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Олена Анатоліївна Бачинська. Книга написана передусім на матеріалах Державного архіву Одеської області та його колишньої філії Комунальної установи «Ізмаїльський архів». Докумен-

ти ці російські і стосуються долі населення османських фортець Буджака, а також Бендер, під час російсько-турецької війни 1806 - 1812 рр.

Книга має розділи: «Кут» - «Ugloz» - «Bucak»; «Розповідають писемні свідки історії - архівні документи»; «Військово-полонені»: складність нового статусу та становища»; «З Бендер й Аккермана до Миколаєва й Одеси»; «Нові» - «старі» османські жителі фортець», вступу, висновків, а також надзвичайно розлогіх додатків, що містять тексти архівних документів (списки та відомості про полонених та інших мешканців колишніх османських фортець під російською владою). Подавши відомості про Буджак, його історію та населення й проаналізувавши джерельну базу дослідження, авторка детально зосередилася на розгляді населення османських фортець Аккерману, Бендер, Каушан, Кілії, Рені, Ізмаїлу' після захоплення цих пунктів російськими військами. Зокрема, про нелегку долю військовополонених (що супроводжувалася примусовим виселенням, втратою майна та іншими образами), а також про стан і склад населення, що залишилося російській владі, так би мовити, «у спадок», разом з тими, хто виявив бажання оселитися в приєднаних пунктах вже під час війни. Так, щодо відомостей, зібраних російською поліцією Ізмаїлу 1810 - 1811 рр. про нових переселенців до цього міста, О. Бачинська робить висновок: «За документами можна визначити етнічний склад населення у 1338 формулярних списках з 1420: 455 - українці (34% від загальної кількості), 455 (34%) - молдовани, 140 (10,3%) - турки, 72 (5,5%) - некрасівці, 59 (4,5%) - росіяни, 43 (3%) - пилипони, 56 (4,2%) - вірмени, 36 (2,7%) - болгары, 16 (1,3%) - євреї, 7 (0,5%) - греки, цигани та поляки (...). Зауважимо, що найбільш імовірно, що в документах під терміном «турки» могли записувати не лише етнічне турецьке населення, а мусульман взагалі».

Дослідивши документи, О. Бачинська зробила цікаві висновки (проілюструвавши їх конкретними прикладами) не лише щодо національності мешканців османських фортець, але й щодо їхнього віку, соціального та сімейного становища, давності проживання та обставин переселення до краю,

занять, майна, навіть зовнішнього вигляду. Підводячи підсумки свого дослідження, авторка, між іншим, зазначає: «Наприкінці XVIII - початку XIX ст. залоги османських фортець Буджака складались з військових і цивільних чиновників. Очоловували їх три- або двобунчужні паші. Разом з радниками й скарбником (казнадар, капуджилар, диван, імам, джогодар) вони вважались найвищими чиновниками. Друга група цивільних і військових керівників складалась з: відповідальних за порядок у фортеці, прислугу паші, провіант, квартирування залоги, прапори, бунчуки, церемонії, коней; керівника яничар, інженерів, командуючого солдатами, фельдшера, берейтора, керівник оркестру й інших (муселим, селем агаси, байрактар, джепганеджий, имчеглар, туфекчи, мехтер, тугуджу, джинери, алай баш чауш). Третя група - кінні та піші рядові, обслуга чиновників й офіцерів».

Наведені в монографії О. Бачинської тексти документів (серед них, наприклад, «Список именной находящимся в городе Одессе расположенных по квартирам военнопленным туркам, выведенных из Аккермана и Килии...» 1807 р.; «Ведомость о турецких народах в Херсонской и Екатеринославской губерниях расположенных...» за підписом генерал-губернатора А. Е. Рішельє та інше) вже викликали та вочевидь ще викликатимуть інтерес у дослідників в Україні та закордоном. Вони можуть бути основою і для подальших ґрунтовних досліджень й це притому, що, за словами авторки, вони «не претендують на вичерпність». Отже, пошуки щодо зазначеної проблематики в архівних фондах Одещини, інших архівах України, а також Молдови, Румунії та інших країн слід продовжувати далі. Монографія О. Бачинської переконливо довела, що османське минуле нашого краю можна вивчати не лише за матеріалами архівосховищ Стамбула.